

ШЫН

№ 75
(18037)

2011 чылдың
июль 7,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Иштисел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Найыралда кызыгаар чок

МООЛДУҢ НААДЫМЫНЧЕ АЪТТАНЫПКАН

Узун орукче аъттанышкыны журинда.

Дүүн Тыва Республиканың көдээ ажил-агый олгаш аш-чем сайыды Арис Маадыр-оолович ааяның удуртулгазы-биле республиканың шыл-араңгай 17 малчыны Моол Арат Республиканың ч-не улуг күрүне байырлалы — Наадымынче Улан-атор хоорайже Кызылдан аъттаныпкан.

Тыва Республиканың Көдээ-агый яамызының мал ажилы болгаш уксаажыдылга изиниң начальниги К.Б.ның чугаалап турары-биле, Республиканың Чазаа болгаш ажил-агый яамызы ажил-чединшиктерни чедип алган иннарга Моол Арат Республиканың Наадымынча киржир шаң-рай тыпсырының дугайындагай шийтирнине бо чылдыңнде хүлээп алган турган. Ол пир амыдыралга боттанып, үн күөсүлдезин чедип алганы

ол. 2010-2011 чылдың кыштаглаашкынының болгаш хой оолдаашкынының түңнели-биле дээр дээр көргүзүлгелерни чедип алгаш, республиканың көдээ ишчилериниң күш-ажылчы байырлалы — Наадымынче чемпионнары бооп шыл-гараан бо малчынар Гун империязының тургустунганындан бээр 2220 чылынга, Улуг Моол империязының үндезилетингениниң 805 чылынга, Моолдун Национал-хосталгалыг революциязының 100 база Улусчу революциязының тийлээниниң 90 чыл болганынга

тураскааткан кожа-хелбээ моол чоннуң чараш байырлалын сонуургап көрбүшөөн, малчынарның бөгүнгү ажил-ижи, амыдырал-чуртталгазы-биле чоок таны-жарлар.

Моол чоннуң улуг байырлалы июль 4-те эгелей-даа берген болза, албан-езуунуң хемчеглери июль 11-ден 19 хүннеринге чедир улам-чылаар. Күш-ажылчы чедишкын-нерни чедип алган көдээ иштиң маадырлары болур бистиң мал-чыннарывыска бо аян-чоруктуң, дыштанылганың болгаш ажил-херектиң хемчеглери утундурбас болушкун бооп арттар.

Орук-суурга менди чаагай чорунар!

Айлаң МОНГУШ.

Ренат Санчы-Бадраның тырттырган чуруу.

Күравтоинспекцияның 75 чылынга

ДҮН-ХҮН ЧОК АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕ

Эрткен дыштаныр хүннерде Россияның куравтоинспекциясы тургустунганындан бээр 75 ыл болган оюн демдегледип эрттирген. Бо онза олушкун таварыштыр Барыын-Хемчик кожунуң орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязынга ажилым аайы-биле четтим.

жунуң орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунуң күрүне инспекциязының түр када даргазы ажил аайы-биле ужуражыл-кээп шыдавазын чугаалааш, ын-Хемчик кожунуң иштики стер килдизиниң даргазы Л.Юндопович Донгак боду-ээлинче чалап, Барыын-Хем-оужунуң орук инспекция-а ажилының дугайында каксы тар таныштырды:

Бо эрткен алды айның дуга-

айында чугаалаар болза, 2010 чылдың ол-ла үезинге деңгей көөрге, орук шимчээшкениниң киржикчилериниң корум-чурум үрээр чоруу элээн чавырлып, эвээжеп турары илдең. Колдуунда орукка болуп турар корум-чурум үрээшкенини чоллаачының ийикпе, азы чадаг кижиниң кичээнгей чок болганындан азы ээрик байдалга чораанындан болуп турар. Ынчалзажок бистиң ажилдакчыларывыс орук шимчээшкениниң айыыл чок

чоруун хандылар дээш, янзы-бүрү хемчеглери ап, дүн-хүн чок, шылаг-мога билбейн, ажилдап турарлар.

Бистиң инспекциявыстың кириген саналы-биле Ак-Довурак хоорайның болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң төп кудумчуларында чырыдылганың септелге ажилы чоруттунган. Оон-биле чергелештир янзы-бүрү албан черлери-биле дугуржуп, Ак-Довурак болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунуң комиссиялары-биле демнежи "Кичээнгейлиг, уруглар!", "Ээрик эвес чоллаачы", "Чадаг кижиги" деп акцияларны удаа-дараа организаптап турар бис.

(Уланчызы 2-ги арында).

Байыр чедирип тур бис!

ДЭЭДИ ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Россияның Күрүне Думазының депутаты Лариса Шойгу РФ-тиң Күрүне Думазының дээди шаңналы — Хүндүлел бирик-биле шаңнаткан.

Бо бедик шаңналды бистиң депутадывыс болгаш чаңгыс чер-чурттуувус Лариса Шойгуга Россия Федерациязынга хоойлужудулганы болгаш парламентаризмни сайзырадырынга көскү салышкыны дээш тывыскаан. Хүндүлел бирикке атты Күрдуманың даргазы Борис Грызлов салган.

Лариса Күжүгетовна депутат ажилын бедик шынарлыг күөсүдип турары-биле ындыг шаңналга төлептиг болган. Күрүне Думазының бешки чыыжынга ол 2007 чылдың декабрь 2-де Бүгү-россияның "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партиязының федералдыг даңзызының составынга соңгутканын сагындыраал. Парламентиниң кадыкшыл камгалаалының комитетинде ол идепкейлиг киржип турар. Тывага ажилчын аян-чоруун кылып, доктаамал кээп, регионнуң социал-экономиктиг төлөвилелде-

рин күөсүдиринге киржип, хүлээп алышкынга келген кижилерге деткимчени көргүзүп турар.

Лариса Күжүгетовнаның дузасы-биле Тываның Чазаа федералдыг яамыларга болгаш ведомстволарга дыка улуг акша-хөреңгини камгалап ап турар, ында кадык камгалаал объектилерин тударынга акшаландырышкыннар база кирип турар.

"Тургузушкун, өзүлде болгаш экономиканың көдүрлүүшкүнү, культура чаңчылдарының катал тургустунары — бо бүгү чүүлдер республиканың келир үезин тургузар. Нийти сорулгаларны чедип алыры-биле чоннуң чаңгыс деми чугула болгай, ынчангаш Тываның бүгү чонунуң эрге-ажыктары кол чүүл болур" — деп, Күрдума депутаты Лариса Шойгу санап турар.

Бистиң корр.

Июль 8 — Бүгү-россияның өг-бүлө, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң хүнү

Республиканың хүндүлүг чурттакчылары!

Бүгү-россияның өг-бүлө, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң хүнү-биле эң изиг байырывысты хүлээп ап көрүнер! Чоок кижилерниң аразында чаагай сеткилдиг болгаш идегелдиг харылзаалар шаг-төөгүдөн бээр кижиниң аксының-кежиниң үндезини болуп келген. Ынчангаш кижиниң мөзү-шынарының эртинези болуп турар бо байырлал амгы үеде хүн бүрүнүң амыдыралынче ханызы-биле кирип келген.

Өг-бүлө мөзү-шынарының болгаш сагыш-сеткилдин, национал культураның болгаш салгалдарның төөгүзүнүң ыдыктыг камгалакчызы болуп турар. Боттарының алдын болгаш мөңгүн кудаларын эрттир-ип турар өг-бүлелер аныктарга төлептиг үлеер-чижекте көргүзөр болзун!

Бо хүнде Тывада хой уруглар-лыг өг-бүлелерге болгаш ажи-

төлдү азырап алган өг-бүлелерге өөрүп четтиришкенин сөстөрүн чугаалап турар бис. Шак ындыг үлеерлиг өг-бүлелер оран-бажы-ңында, кожуунда, республикада болгаш чуртта чогулгалыг байдалды тургузуп турар.

Тыва улустуң шаг-төөгүдөн бээр уламчылап келген чаңчылында хой уругларлыг өг-бүлелерге онза хүндүлелди көргүзүп турар. Салгалдар дамчаан чаагай чаңчылар, төрөөн булунунга ынакшыл, улугларга хүндүлел кол черни ээлеп келген. Амгы үеде Россияны болгаш Тываны улам ыңай сайзырадып хөгжүдеринге быжыг болгаш найыралдыг өг-бүлө онза чугула болуп турар.

Силерге тайбыңны болгаш ааскежин күздөдүс, эргим чаңгыс чер-чурттугларывыс! Силерниң ажи-төлүңер кадык-чаагай болзуннар! Силерниң өг-бүлелерге ынакшыл болгаш чөпшээржилге турар болзун!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) Даргазы К. ДАВАА.

ЧАА БАЙЫРЛАЛДЫҢ ДЕМДЭЭ — РОМАШКА

Бүгү-россияның өг-бүлө, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң хүнүн 2008 чылда, Өг-бүлө чылын чарлаан үеде, демдеглээни онзагай болган.

Бо байырлалды Россияга Күрүне Думазының депутаттарының эгелекчи саналы-биле тургускан. Өг-бүлө хүнүн Россияның дыка хой шажын-чүдүлге организациялары деткээнер, чүге дээрге өг-бүлө, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң хүнү кандыг-даа чонга чугула болур. Шажын бүрүзүнде шынчы чоруктуң болгаш ынакшылдың үлегери бар болгай.

Ындыг байырлал эрттирер дээн бодал бурунгу Муром хоорайның (Владимир область) чурттакчыла-

рынга каш чыл бурунгаар тыттып келген, христиан өг-бүлениң камгалакчылары Петр болгаш Феврония деп ыдыктыг өг-бүлени ында орнукшуттунган чүве-дир, оларның сактышкын езулалын июль 8-те кылып турар.

Өг-бүлениң чаа байырлалында тыпсыр медаль безин тургустунган, ону июль 8-те тыпсыр, оон аңгыда аажок онзагай чырык демдек — ромашка база бар. Бо байырлалды өг-бүлө бүрүзү өөрүшкү-биле демдеглээр.

Тыва Республиканың Чазаанда

АЙТЫРЫГ БҮРҮЗҮ АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБАШКАН

Июль 5-те Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Хуралга 34 база немелде айтырыгларны чугаалашкан.

Бир дугаарында Тыва Республиканың «Тыва Республикада бараан бүдүрүкчүлеринге күрүнө деткимчезин көргүзөр хемчеглер дугайында» Хоойлузунга өскерлишкinnerни кириеринге хамаарыштыр Тыва Республиканың экономика сайыды Людмила Вадимовна Трусова илеткел кылган. Тыва Республиканың 2005 чылдың декабрь 28-те үнген № 1493 «Тыва Республикада бараан бүдүрүкчүлеринге күрүнө деткимчезин көргүзөр хемчеглер дугайында» Хоойлузунга элээн хөй өскерлишкinnerни кирип, чаа чүүлдерни немээн. 2011 чылды Тывага Тус черниң бараан бүдүрүкчүлериниң чылы кылдыр чарлаан болганда, ол талазы-биле эрге-хоойлу чаартылгаларын үениң негелдези-биле коору чоптүг деп санаттыган. Күрүнө политиказының бараан бүдүрүкчүлерин деткир талазы-биле кол сорулгазы тус черниң бараан бүдүрүлгезиниң сайзыраарына таарымчалыг байдалды тургузары. Ол дээр-ле республиканың бараан бүдүрүкчүлериниң ажил-ижиниң

Россия Федерациязының болгаш даштыкы күрүнелериниң рыногунче үнеринге дузалажыры, чонну ажилга хаара тудуп, бараан бүдүрүкчүлериниң болгаш оларның бүдүрген барааннарының (ажылының) санын көвүдедири болур. Олар күрүнөден акша-хөреңги талазы-биле субсидияларны, эгидилге чокка азы чигелде-биле күрүнөге хамааржыр чер участоктары, оран-сава, техника, ажилга хергелээр дериг-херексел дээш, оон-даа өске эт-хөреңгини, барааннарының (ачы-дуза хандырылганының) сайгарлыгына деткимче болур информацияны дузазын ап болур. Күрүнө бизнести үрө-түннелдиг кылдыр канчаар чорударының дугайында арга-сүме кадар организацияларны тургузар, кадрлар белеткелинге деткимчени көргүзөр.

Тыва Республикага Туризмни сайзырадырының 2020 чылга чедир ажилдаар төлөвилелин база хүлээп алган. База ол ышкаш күрүнениң автономнуг «Тыва.Республиканың туризм информация төвүн» күрүнениң бюджеттиг албан

чери кылдыр эде адаарының дугайында илеткел бадылаттыган. Республиканың туризм талазы-биле информация төвү республиканың Национал музейиниң чанында тип каан өглерге турары тодараттыган.

Аныяк өг-бүлелерге хамаарыштыр күрүнө политиказының концепциязын Тыва Республиканың аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыды Уран-кыс Сергеевна Ондар илеткээн. Аныяк өг-бүлө дээр-ле оон ээлери 30 харга чедир хар-назылыг болза, ынчан санаттынар. Ол хире хар-назылыг, долу эвес аныяк өг-бүлелер база турар. Сөөлгү үеде аныяк өг-бүлелериниң хөй чарлып турарын барымдаалааш, ону быжылгаар сорулгалыг тускай планнары ажилдап кылган. Аныяктар аразына өг-бүлө айтырыгларын сайгарары, өскүс арткан уругларны, алызында барып, чедимчелиг өг-бүлө тударына белеткээр, чурттаар оран-сава айтырыгларын шийтирлээрине дузалажыры, ажилга тургустунуп алырына деткимче көргүзери, сайгарлыкчы аныяк өг-бүлелерге тускай дуза чедирери, хөй ажы-төлдүг, азы инвалид уругларлыг өг-бүлелерге чурттаар оран-саваны чигелде-

биле бээр, өг-бүлениң кадыкшылын быжылгаары, хүн бүрүде амыдыралга таваржып кээр нарын айтырыгларны шийтирлээрине халас психологтук, социал-педагогтук, юридиктиг дузаны чедирери, телевидениеге болгаш парлалга черлеринге аныяк өг-бүлелерге тураскааткан рубрикаларны ажадыры дээн чижектиг айтырыгларны көдүрген.

Аныяктарның ажил-амыдыралын шуудадып алырына таарымчалыг байдалды Тыва Республиканың Чазаа тургузар дээш бүгүлө арга-хемчеглерни ап турар. Эртем-билигге сонугалдыг уругларны деткир талазы-биле, Россия Федерациязының иштинде дээди өөрөдиге черлерин тергип деп үнелелдиг, кызыл диплом-биле доосканнарга чурттаар оран-сава айтырыгын шийтирлээрине республика бюджетинден субсидия акша-хөреңгизин бээрин шийтирлээн. Субсидияны чурттуң дээди өөрөдиге черин 2010 чылдан бээр кызыл диплом-биле дооскан Россия Федерациязының 35 харга чедир хамаатылары ап болур.

Өөрөдиге болгаш эртем сайыдының бирги ораакчызы Органа Доржуевна Натсак күрүнениң өөрөдиге чери «Тываның кадрлар

эде белеткээр бол бедидер күрүнө институнуг немелде өөр «Тываның кадрлар эде болгаш билиин бед институту» кылдыр дугайында дыңнадыг Чазак Даргазының аныяк болгаш Тываның Чазааның Аппараткучузуна ораакчы Ложановна Дежитмаа куш-культура, спорт, агаш туризм күрүнө үнүң өрт айыыл-халарышкан студенттериниң чы кылдыр 90 мун рубль кылдыр бээрин да дыңнаткан. Ол чан бадылаттыган.

Оон ыңай Чаа-Хөл жуунуң Культура бажарының дугайында дээш объектилер тудуу, ажил-агый чаартылга, ажил-агыйның хөгжү, эт продуктуларының бичоннуң кадыкшылын бичоннуң амыды холбашкан хөй-ле айт хуралга чугаалашкан.

Шончалай МА

ДУН-ХҮН ЧОК АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕ

(Төңчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ылаңгыя школалар-биле харылзаавыс аажок сырый. 24 өөреникчиден тургустунган «Орук шимчээшкinnerниң чалыи инспекторлары» деп бөлүк ажил-чорудулгазын чорудуп турар. Олар школаларга барып, эш-өөрүнге орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң дугайында солун чугааларны кылып, оон киржикчилерин хоойлуну хүндүлээр чорукка чаңчыктырып, орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң күрүнө инспекциязының ажил-чорудулгазының чугулазын болгаш улуг ужур-

дузалыын билиндирип турарлар. Чоокта чаа «Айыыл чок дугуй», «Автобус» деп акцияларны база ажыктыг болгаш түннелдиг кылдыр эрттирдилер.

Бистиң чымыштыг ажилывыска улуг деткимчени Барыын-Хемчик хоорайның чагырга черлери үргүлчү көргүзүп турар. Чижээлээрге, каш-ла хонук бурунгаар оларның ачызы-биле Ак постунунга дизель-биле ажилдаар одалга системазын садып алып аргалыг болдувус. Демнежил тургаш, бүдүрүп кылып ап турар ажил-херээвис чүгле моон-биле кызыгаарлаттынмайн турары билдингир болбайн аан.

Бергедээшкinner, шаптараазынар бистиң албан-херээвисте бар-даа болза, Барыын-Хемчик кожуунуң орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң күрүнө инспекциязының коллективни кызымаккай, быжыг туруштуг, үрө-түннелдиг ажилдап турар бис. Ынчангаш бо эпиг байдалды ажилдап алгаш, Барыын-Хемчик кожуунуң база бүдүн республиканың орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң күрүнө инспекциязының хүндүлүг ажилдакчыларына болгаш хоочуннарына Россияның Куравтоинспекциязының тургустунганындан бээр 75 чыл болганы-биле албан-хүлээлгезинге чедишкinnerни, быжыг кадыкшылды, өг-бүлелеринге аас-кежикти, эпнайыралды күзедим—

О.Л.Донгак ажил чезинде.

деп, Орлан Люндупович йөрээди.

Орлан Люндупович-биле байырлашкаш, ол хүн постуда элчээн эрттирип турар Барыын-Хемчик кожуунуң орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң күрүнө инспекциязының инспекторлары Адыгжы Зил-оолович Сат болгаш Адыс Александрович Ховалыг-биле ужуражып чугаалаштывыс. Кайызының-даа харназыны аныяк, инспекцияда б чыл дургузунда ажилдап, чылдан чылче албан-хүлээлгезинге сонугалы улгадып, улам быжыгып, орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруун хандыра ажилына чоргаарланып чоруун демдегледилер. «Берге-даа бол, солун ажилывыска бистиң Куравтоинспекциявыстың хоочуннарының арга-сүмези, деткимчези, үлгерчижээ улуг дузаны чедирип чоруун байырлал хүнүнде чугаалаксап, четтиргенивисти илеретпишаан, кады ажилдап чоруур эш-өөрүвүске ажил-

ижинге чедишкinnerни, аас-кежикти, кадыкшылды күзеп тур бис» — дээш, Адыгжы Сат биле Адыс Ховалыг ажилының чай чогуң барымдаалааш, чугаазын доостулар.

Орук шимчээшкinnerниң айыыл чок чоруунуң күрүнө инспекциязы оруктарга айыыл чок чорукту, орук шимчээшкinnerниң нормаларын болгаш дүрүмнерин хажык чок сагыыр чоруун хандырышаан, эрге-хоойлу камгалаар органның системазында улуг рольду ойнап турар. Ынчангаш бо инспекцияның ажил-херээ чугула болгаш улуг ажык-дузалыг дээрзи хамааты кижилер бүрүзүнге билдингир. Оларның ниитилеге эргежок чугула хүлээлгезинге чедишкinnerни, ал-боттарынга, чоок кижилеринге аас-кежикти бодумнуң өмүнээмден күзедим.

Азияна ХОМУШКУ
чугаалашкан.

Авторнуң тырттырган чурктары.

Инспектор Адыгжы Сат ээлчеглиг хайгааралче чиптеринге белен.

Билип а...

ХЕМГЕ МАШИН ЧУУР БОЛЗУНЗА

Чай дүжүп кедика хөй чолаа машина чуур черлерге барбайн сейиниң эриниче жиптарлар. Оон кичамдыктары «Дайын» хемче маңнадып алгаш турар.

Олар ында кижилер дыштанып, суга эштиглерин-даа кичээнгейге машиназындан нефть чылары сугже бадырып дуска болгаш кижилер кадыкшылынга улуг коды чедирип турарлар.

Эрткен дыштаныр нерде ИХЯ-ның участолээлери ОМОН шериг биле кады рейд кылга ажыг административтик токолдарны РФ-тиң Административтик чурум хандыкшынын дугай кодекизиниң 8.42 чүүл дүүштүр тургусканнар. Эриниң камгалал дилериниң чурумун хажыда объектилерин хирленд болза, тус-тус кижилер 4,5 мун рубльге чедир гадыр дээрзин сагында артык эвес.

Ындыг чүүлдерни болгазы-биле полиция ажы чылары рейдилерни до мал кылырлар.

ТР талазы-биле ИХЯ-парлалга алба

ЧОРГААРАЛЫМ СУГ-БАЖЫ-КОЧЕТОВ СУУР

Тывада төөгүлүг болушкуннарның булуңнары-ла. Оларның бирээзинге ады алгаан Суг-Бажы — четов суур хамааржыр. Аңаа төөгүлүг уjur-уткалыг уг чыыш — Таңды-Тывазының бирги Тургузукчу ралы болган. Ол төөгүлүг, эргилделиг үеде Тургузукчу ралды Тываның ат-сурагы огу, Тыва күрүнениң дезилекчизи, мерген угаанның, ханы билиглиг, лептиг баштыңы Монгуш Буян-Бадырғы башкарып тирген. Ол хүнден эгелеп Тыва бот-догуннаан күрүнелүп, бодунуң чаа төөгүзүн эгелээн.

Таңды-Тывазының тос кожуунунуң төлээлери Суг-жынга чыгып, төөгүгө ооң адын мөңгедип арт-рганынга ол черниң чону салгал дамчып чор-арланып чорууру чугаажок. Шынап-ла, ол төөгүлүг лушкун тыва кижилер бүрүзүнүн амыдыралынга онза лду ойнаан дизе, хөөредиг эвес.

Р-ның тургустунганындан 0 чылын уткуштур Суг-Бажы г амгы шагның салгалы чер-чуртунуң, чонунуң чаа-ыдыралы, амыр-дыжы дээш, ы хүлээлгезин ак сеткилдип-үүседиң, хөй чылдарда бүгү берип ажалдап келген удур-биле ужуражып, чугаалажып и болдум. Ол дээрге ишти ки-ерниң курлавырда полков-ергей Тиртыкович Оюн-дур. у суурун дугайында, төрөл-үң дугайында, оларның үнүң дугайында чугаалай-де, Сергей Тиртыковичини өңчү чок дыңнап болур. Суг-ың төөгүзүн, ооң ат-сураг-жилериниң төөгүзүн ол дыка-лир, чылдан чылче улам ханы-ип, чоргаарланып чоруурун эскердим. Чырык черге-ынып төртүтүнген чери дег-оран кайда боор, ынчангаш-дыг боор, улуг байырлал-тур чугааже чалаарымга, Тиртыкович күзелдиң-биле-ерешти. Чүге дизе ол төрээ-га эртер байырлыг хемчег-органастаарынга идепкей-иржи, болур-чогууру-биле-чилеп, суму чагыргазынга, итетке дузалажыр сорулга-юду дески салым-чаяанның-ерниң бирээзи болгаш, уран-е сонугалдыг, шыырак-портчу. Ажыл-ишке хары-лыг, шыңгыы негелделиг-кчу эш-өөр аразынга улузун-и, оларга бараан болуп, са-ндыр ырлап турар ыраажы-аарын, вальсче чалап алгаш, т-сырын дег чиик адак бөөл-бээрин-даа чоок кижилери-лир. А спорт — ооң амыды-ың чарылбас кезээ. Ажыл-ының аайы-биле хөй чылдар-ш-ажылчы намдары төрээ-нундан эгелээн) өске ко-арга удуртукчу ажылдарга-ап чораан болгаш, ам кур-ке үнген үезинде төрээ-суу-салым-чолунга, ажал-амы-ынга идепкейлиг киржи-п, кадарынга ол белен.

рээ-н чериниң салым-чолу-сагыш чогаачал, ада-өгбе-иң эгелеп каан ажал-херек-е шынчы, чуртунуң сайзы-гжүлдезин ыдык хүлээлгези-р санап чорууру Сергей Тир-иш-каш ак сеткилдиг кижил-авыста бары өөрүнчүг. Ол-а ат-алдар дугайында эвес, н-төрээ-н чериниң-не алдар-бедик чорууру болза деп-дыг дээрзин чугаа кадында-дим.

Чырык көрүп, төртү-и-не чериңер Суг-Бажы-е, Сергей Тиртыкович?

Ийе, 1954 чылда Суг-Ба-төрүттүнген мен. Школаны-чылда доостум. Өөреникчи-рымда-ла анаа эвес, төөгүлүг-төрүттүнген кижилер мен-вени биле берген мен. Эге-тарга харын кижилер чүвениң-тказын орта билбес боору-нчалза-даа школада, суурда-төөгүлүг черлер, тураскаал-

дар кижини чажындан-на сонуг-гак болурунга, хөйүн билип, өө-ренип алырынче ала-чайгаар тыр-та бээр чораан. Төөгүнүң арынна-рын дыка сонугаар чордум. Ын-чангаш Суг-Бажыга Тыва күрү-не үндезилетинип тургустунган-ын медеп биле берген үемден бээр-суурумга иштимде аажок чор-гаар-ланыр апарган мен. Тываны Моол-га, Кыдатка каттыштырбайн, улуг-Россия-биле өңүк-тала болду-руп, акы-дуңмалышкы найыралды-еглеп каан тыва чонунуң ховар-оол-дарынга — ол шагның угаанның, хөй-дыл билир Буян-Бадырғы ыш-каш-удуртукчуларын магадаар-мен. Чүү-даа билдинмес, төөгү-де-бы-лааштыг үеде кара чангыс-шын-шиитпирни үндүрүп, бот-тускай-лаң-күрүнени тургузуп ап шыдаа-ны — үнелеп четтинмес мерген-угаан-нын, чер-чурту база чону дээш-кай-гам-чык сагыш аарышкынның, чаныш-сыныш чок дидим чоруктун-де-мдээ-дир. Тывавыс дээш кижилер-бү-рү-зү олар дег харысалгалыг, олар-дег ынак, олар дег хумагалыг-бол-лур болза, чуртувус мөңгед-е-бис-ти болуп, улам чечектелир. Өг-бе-леривис төрээ-н чериниң арыг-агаарын, шапкын хемнерин, аржаан-сугларын, тайга-таскылдарын, арга-арыын кайы хире хайыра-лап-чораан-дыр, салгалдары ынчаар-уламчылаар ужурулуг.

Хамаарышпас Тыва күрү-не мээң төрээ-н черимге төртүтү-нген деп бодап кээримге, дыка-чор-гаар-анчыг. Ынчангаш Суг-Бажы-сай-зыраңгай, өскелерге үлегерлиг-суур болзун деп күзөл, бода-лдыг мен. Ол күзөл, бода-лым амы-ды-ралга боттанзын дээш, бодум-шаам-биле анаа орбайн, үлү-г-хуумну кириер деп бодап, бор-бак-башта элээн бода-лдарны "хай-ын-дырып" орап, мындыг-дыр мен. Ажыл-албан аайы-биле чай-чок-турган болгаш, төрээ-н суурум, чаң-гыс чер-чурттугларым мурну-нга-күүседиң ужурулуг хүлээлгем-ам-даа чедир күүсеттинмээн, ын-чан-гаш кылып бүдүрер планнар, кү-зелдер төртүтүнүп турар чүве-бо.

— Төрээ-н чериңерге хама-арыштыр чоргаарланып-чор-ууру чүлдериңерни тодаргай-лап чугаалап көрүңер, Сергей Тиртыкович.

— Суг-Бажы — төөгүлүг-чер. Тыва күрүнениң төртүтү-нген ка-вайы. 1920 чылдар үезинде ССРЭ-ниң-Азия талазындан идегелдиг-чө-лөң-кижи, акы-дуңмалышкы болуп-тар-чаңгыс-даа күрүне чок турган. Ынчангаш Тыва ССРЭ-ге катты-жар-күзелин илередирге, Совет Эви-ле-ли ону күзелдиң-биле хүлээп-ал-ганынч ужуру-даа ында.

Суг-Бажы — патриоттар-чур-ту. Ынчангаш дыка хөй тураскаал-дар-лыг суур: кызыл партизаннар-га, Ада-чурттуң Улуг дайынының-кир-жикчилеринге, Копту дайынының-Көрей дайынының киржикчилерин-ге, Афган болгаш Чечен дайыны-ның киржикчилеринге. Ада-чурт-туң-Улуг дайынында Суг-Бажындан-эң-хөй эки турачылар дайынче-аът-тан-ган. Оларның салгалдары Чечен

Республиканың хостуг чоруун кам-галаары-биле ынаар 40 ажыг-оол-дар аъттанган. Оларның аттарын-мөңгедидер ажылдарны суму-чагыргазы, суурун аныктары-уламчылап турар.

Черле ынчаш төөгүдөн алырга-Суг-Бажы чурттуг дыка шыырак, угаан-сарыылдыг, ушкарып-баш-карап салым-чаяанның кижилер-чурттап чораан.Оюн Күрседи — ТАРН-ның секретары. Ооң ады-Ты-ваның төөгүзүгө мөңгө-артары-чугаажок. Ажыкай мээрэн, ол-Буян-Бадырғыга дузалакчылап

Курлавырда полковник
С.Т.Оюн.

турган. Россияның хаанынга бижик-чедирип четкеннерниң бирээзи. Ол-Моолга алдын хүрээни туттурган. Мал-маганы хөй, бай-шыырак-чор-аан. Таңдыга ноян аттыг чораан. Ам болза генерал эрге-дир. Кыр-ган-ачам ооң чылгызын кадарып-чорааш, боду баян.Элегестин Бай-Калбак-Баштыг деп ададып-чораан.

Суурувус чурттуг күш-ажылдың-хоочуннарының, спорттун болгаш-уран чүлдүн тергиннериниң-ут-тундурган аттарын катап диргизери-чугула. Ат-сурагы ыраажы Оюн-Молдукпан Тыва Республиканың-культуразының алдарлыг-ажыл-дакчызы аттыг чораан. Аңаа ТР-ниң-алдарлыг артизи атты, чүге-орай-даа бол, тыпсып болбас-деп. Чаан мөге чораан Оюн Билчи-роол Ажыган огул өгбевистиң-ады-биле стадионну адаар деп турар. ТАР үезинде 256 мөгениң-хү-ре-жинге ол шүглүп чораан. Фронтучу-Оюн Хуназыг 1935 чылда 128 мө-гениң-хүрежинге Наадымга-шү-үл-ген. Ол Начын мөге аттыг, ам Арзы-лаң мөге атты тыпсыр деп турар. Бо-ла бүгү ажылдар байырлалдың-органастыг комитетинден дыка-хамааржыр. Ынчангаш оргкомит-етке дузалажыр сорулгалыг-мен-деп оарым ол.

Удавас июль 10-да "Таңды-Тывам. Төөгүлүг Суг-Бажы" деп-ыры конкурзу болур. Компози-торлар болгаш чогаалчыларны-аңаа идепкейлиг киржиринче-чалап-тур мен. А чаңгыс чер-чуртту-гарымын деткичилеп киржиринче-кыйгырып тур мен.

— Күш-ажылчы базым-царны база төрээ-н чериңерден-егелээң силер бе?

— Кызылдың педучилищезиниң-күш-ажыл башкылары доосту-рар-салбырынга өөренип тургаш, 1974-чылда шериг албанынче-аът-тан-дым. 1976 чылда кээримге, ол-сал-бырны хаап каапкан боорга, Ми-нусинскиге доостум. Ооң соонда-Кызылдың педагогика институ-дунуң физика-математика факуль-тедин доостум. Күш-ажылчы-нам-дарымны төрээ-н суурумга, төрээ-н-школамга күш-культура башкызы

бооп эгелээн мен. Чонум ачызында-төрээ-н уямдан ужуң үнүп, депшип-ажылдаан, мындыг мен. Таңды-кожуунуң комсомол райкомунуң-2-ги секретарынга, партия шугу-му-биле Таңдының ИХК-ниң-назы-четпээ-ннер талазы-биле инспек-торунга, мал оору-биле демисел-килдизиниң эргелекчизинге-ажыл-дадым. 1994 чылда ишти ки-херек-тер килдизиниң начальнигиниң-опе-ративтиг истелге талазы-биле-ора-лакчызынга, ооң соонда-началь-нигинге томуйлаттым. Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем кожууннарда ИХК-начальниктер база ажылдадым. 2011 чылда ишти ки-херектер-шугу-мунга реформа эгелээни-биле-мени курлавырже үндүрген.

— Кезээде чай-чок ажалдап-чаңчыккан кижини курлавыр-же-шылчидиптерге, чалгаа-ранчыг-ла боор аа? Черле-ынчаш ишти ки-херектерде-чоруп турар реформага-си-лерниң-хамаарылгаңар-кан-дыгыл, Сергей Тиртыкович? Азы ол айтырыгга хары-чажыт бе?

— Чок, чажыт-даа эвес. Ол-ре-форманың эки талалары бар-ла-ыйнаан харын, ынчалза-даа-ар-га-дуржулгазы байлак, ам-даа күш-шыдал талазы-биле четчир, эртем-билиглиг, 45 хар үезинде анык-кижилерни кызырылдага-таварыш-тырып турары мээң сеткилимге-черле кирбес чүүл чорду. Орус-чонунуң мындыг үлегер-домаа-бар-ийик чоп: "тудуг-тудар дээр эвес, үрээри амыр". Бүдүн системаны-хенертен хары-угда өскерттирге, салдары, төңүзү-та-кандыг болур-ийик, чигинчиг чүүлдер-база-бар. Хөй ажал чок арткан кадрларга-материалдыг, моральдыг-детким-че-тургузуп шыдаар бис бе — бо-база нарын айтырыг деп бодаар-мен.

Бот-дугайты чугаалар болза, шынап-ла, анаа олуруп шыда-вас-мен. Ажыл херек. Бети-кыды-дизе, спортту черле салбас-мен.

— Барык 30 чыл ишти ки-херектер шугумунга-ажыл-даан-дыр силер, ол ажилы-царга-кандыг үнелел берип-болур силер?

— Оперативтиг ажал — дыка-на-рын. Истээри берге. Ынчалза-даа-бис-тиң үевиште дыка-ла кызы-маккай ажалдап турган бис. Ынчан-Таңды кожуунга ИХК-ге-тыва-кадрлар чедишпес турду. Мал-оору-биле демисежиң ажалдаар-шагдаалар шуут тывылбас. Каш-ла-оолдар амы-тынныкты артынга-кагаш, ажалдап турдувус, шынын-чугаалайын, ында бичии-даа-хөө-редиг чок. Тывалар черле дыка-ла-шыдамыккай, быжыг улус бис, ону-ынчаар үнелээр мен. Тыва аъттар-кандыг ийик, көөрге бичии-даа-бол, угбас чүвези чок. Чингис-Хаан-ол аъттар-биле делегейни ээлеп-ап-турганы ол. Тыва оолдар соок-кыш, изиг чай-даа дивес, аштап-суксап-даа чорааш, ажылы дээнде, эчизин ыяап-ла көөр.

Амгы Чеди-Хөл кожуун-база-Таңдыга-хамааржып турган. Ынча-улуг девискээрге оорлар-биле-демисежири — амыр эвес херек. Эки чүве — чон-биле харылзаавыс-

тың быжыгы. Кайы-даа-хоорай, суур, сумуга баарга, биске-хамаарылга-дыка эки турган. Деткип, дузалажырын бодаар, чүү-херек-тир бээр, сүмелээр. Кывар-чаар материалдар-даа-ынчан-четчир турган — оозу эки. Оор-биле демиселди күштелдиреринге-дуза-деткимче көргүзүп турган-удуртукчулар, колхоз-совхоз-даргаларын кижилер бүгү-назыда-өөрүшкү-биле сактып чорууру-боор-дур. Чижээлээрге, Элегестин-көдээ Совет даргазы турган-Анатолий Аракчаевич Сайын-оол, совхоз даргазы турган-Александр-Тас-оол, Успенкадан-Каң-Доржу-Ойнаров олар шагдаалар-биле-кады оорларны истеп, сүрүп, кедегге-даа оруп турдулар. Ынчангаш херектерниң хөй-кези-ажыттынып турган. Мээң удуртуп-турганым коллективтер шилчип-чор-ууру кызыл тукту бо-ла чаалап-алыр турдувус. Ынчан кады ажал-дап турган оолдарым ам шу-пту-депшип ажалдап чорууру өөрү-нчүг. Ол дээрге Роман Доржуевич-Куулар, Белек Данилович-Сактагай, Аян Мөңгеевич-Донгак олар-болгаш өскелерни-даа адап болур-мен.

— Өг-бүлөңерни танышты-рып көрүңер. Оларның-дет-кимчези эвес болза, ажалга-ынчаар бердиңип ажалдаары-болдумас-ла турган боор аа?

— Ийе, ындыг. Өг-бүлөм — мээң быжыг-чөлөңгичим, чүгле-чанып келгеш, сагыжым хандыр-дыштаныр. Өөм ишти Зинаида-Өвеш-ооловна Бай-Тайганың-Кы-зыл-Даг сумузу чурттуг. Салчактар-кызы. Бүгү назынында, келин-бо-луп келген үезинден бээр мээң-Таң-ды кожуунда чурттап-ажылдап-чорууру идегелдиг эжим. Дээди-эртемниг, дээди категорияның-башкызы кижилер. Ол бир оол, бир-кысты чырык черге чаяап-берген. Өөрүшкү-муңгаралды-даа-деңге-үлежип чор бис. 26 харлыг-оглу-вусту оскундувус. Кезээде ажал-албан уржуундан чай-чогумдан-оглумну камгалап шыдавааным-дээш, бодумну буруудадып-чор-ууру-дур мен. Уйнууус Сайзаана-Сайдашовна Оюн 5-ки-классты-доосту.

— Урууңар Бай-Хаак-школа-зын алды медаль-биле-доозуп-турда, Зинаида-Өвеш-ооловна-Чазак-бажыңыга-болган-бай-ырлыг-хуралга-келгенин-сак-тып-ор-мен. Дыка чараш-боо-дал чечектерин урууңа-тут-суп турар чораан. Ол ам-кайдал?

— Урууус — езулуг өөрүшкү-вус, аксывыс-кежи деп санап чор-бис. Чоргаарланып-даа чор бис. Бай-Хаак-школазын алдын-медаль-биле дооскаш, ам ол Томскиде-эрге-хоойлу академиясында-өөренип тур.

— Тыва Арат Республи-каның 90 чылы байырлалды-чедишкилерлиг-уткууру-царны күзедим, Сергей Тир-тыкович. Төрээ-н сууруңар-Суг-Бажы дугайында солун-чугаа-цар дээш, номчукчулары-выс-журундан өөрүп четтиргени-вишти илереттим.

Суг-Бажы чону езулуг патриоттар деп С.Т.Оюн үстүнде-чоргаарал-биле-демдеглээн болгай, ол боду база төрээ-н чуртунга-ханы ынак, ооң келир-үези дээш-сагыш-човап чорууру кижилерниң-бирээзи-дир дээрзин номчукчу база мен ышкаш эскерип-ле-каар-боор. Төрээ-н черивиске ынак болуп, аңаа чоргаарланып-чоруулуңар. Ооң ады төөгүгө мөңгө-артсын дээш, бүгү-күжүвүстү, биливисти берээлиңер.

Светлана БАЛЧЫР
интервьюну алган.

2 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазааны
1997-жыл июнь 26-да "Чуртталга оран-
аш коммунал ачы-дузаны төлө

2 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазааны
1997-жыл июнь 26-да "Чуртталга оран-
аш коммунал ачы-дузаны төлө

1) 1 пунктта "Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы" деп сөстөрни "Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы" деп сөстөр-биле солур;
2) 3 пунктта "Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы" деп сөстөрни "Кадык

камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы" деп сөстөр-биле солур.
2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 14-те №595 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың июль 2 №358 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның док-дыры болза:

1. Тыва Республиканың Саң-хөө яамы-ның Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 14-те "Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының дугайында дүрүмү болгаш тургузуун бадылаарының дугайында"

№595 доктаалы-биле бадылаттыг тургузуунга өскерилгелерни капсырылга езугаар кириер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

2011 чылдың I кварталының түңнели-биле чурттакчы чонунун кижжи санынга болгаш чоннун социал-демографтыг кол-кол бөлүктөрүнүн аайы-биле ниитизи-биле Тыва Республикада амыдырап-чурттаарының эң биче хемчээлин доктаадып тургузарының дугайында

2011 чылдың июль 2 №350 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың 2001 чылдың июль 1-де "Тыва Республикага амыдырап-чуртта-арының эң биче хемчээлиниң дугайында" №138 Хоойлузунга дүштүр Тыва Респуб-ликаның Чазаның доктаадыры болза:
Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының болгаш рун статистиказының федералдыг алба-ның Тыва Республика талазы-биле де-вис-эр органының киригенин барымдаалааш,
11 чылдың I кварталында ниитизи-биле Тыва спубликага амыдырап-чурттаарының эң

биче хемчээлин доктаадып тургузары:
чурттакчы чоннун кижжи санынга онааштыр — 6338 рубль;
ажыл кылыр аргалыг чурттакчыларга — 6788 рубль;
пенсиярларга — 5020 рубль;
бичи уругларга — 6085 рубль.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2011 чылдың июль 2 №359 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның норматив-г эрге-хоойлу актыларын федералдыг ойлуужулуга дүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:
1. Күжүн чидирген деп санаары болза:
Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың февраль 11-де "Тыва Республиканың вискээринде чурттап турар хамаатылар-ның ыяап-ла медицина камгаладылганының дүрүмнүн бадылаарының дугайында" №130 доктаалын;
Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың вискээринде чурттап турар хамааты-рының ыяап-ла медицина камгаладыл-гының дүрүмнүн өскерилгелер кириеринин дугайында" №1371 доктаалын;
Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июль 19-та "Тыва Республиканың де-

вискээринде чурттап турар хамаатыларның ыяап-ла медицина камгаладылганының дүрүмнүн өскерилгелер кириеринин дугайында" №674 доктаалын;
Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың май 18-те "Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың февраль 11-де №130 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында" №208 доктаалын;
Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың ноябрь 11-де "Тыва Республиканың чурттакчы чонунун чамдык бөлүктөрүн-г ыяап-ла медицина камгаладылганының кижжи санынга онаажыр нормативтерин тодара-дырының чурумун бадылаарының дуга-йында" №495 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында девискээрлеринин эң эки чаагайжыдылганы дээш конкурстун түңнелдерин үндүрер талазы-биле республиканың конкурс комиссиязының составыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың июль 2 №353 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның док-адыры болза:
1. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында девискээрлер-ин эң эки чаагайжыдылганы дээш конкур-стун түңнелдерин үндүрер талазы-биле республиканың конкурс комиссиязының Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың июль 16-да "Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында де-вис-эрлеринин эң эки чаагайжыдылганы дээш республика конкурстун дугайында дүрүм-ү болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында де-вис-эрлеринин эң эки чаагайжыдылганының конкурстун түңнелдерин үндүрер талазы-биле республиканың конкурс комиссия-зының составын бадылаарының дугайында" №373 доктаалы-биле бадылааны составын капсырылга езугаар чаа эдилге-биле бижиер.

2. Күжүн чидирген деп санаары болза:
Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июль 14-те "Тыва Республиканың Ча-заның 2008 чылдың июль 16-да №373 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дуга-йында" №305 доктаалының 1 пунктунун "б" иштиги пунктунун;
Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың ноябрь 11-де "Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында девискээрлеринин эң эки чаагайжыдылганы-ның конкурстун түңнелдерин үндүрер талазы-биле республиканың конкурс комиссиязының составыга өскерилгелер кириеринин дугайында" №493 доктаалын.
3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың июль 2-де №353 доктаалының капсырылгасы

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының аразында девискээрлеринин эң эки чаагайжыдылганының конкурстун түңнелдерин үндүрер талазы-биле республиканың конкурс комиссиязының составы

В.В. Сат — Тыва Республиканың тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйны чаартыры-ың сайыды, даргазы;
С.И. Решетников — Тыва Республиканың туртталга болгаш коммунал ажыл-агый аген-

тиелелин директору, дарганың оралакчызы;
М.М. Бадыр — Тыва Республиканың культура сайыдының бирги оралакчызы;
О.В. Байыр-оол — Тыва Республиканың кол архитектору — Тыва Республиканың

Тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйны чаар-тырының яамызының архитектура болгаш хоорай тудушкуну эргелелинниң начальниги;
Б.Б. Куулар — Тыва Республиканың Ча-заның Даргазының Канцеляриязының бол-гаш Чазак Аппаратының тудуг, инфраструк-тура, энергетика болгаш үлөтпүр эргеле-линин килдис начальниги;
А.А. Нурзет — Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының килдис начальниги;
Г. С-Д. Ондар — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология

сайыдының оралакчызы;
Д.Д. Салчак — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппаратының информация-анализ эргелелинниң начальниги;
Л.К. Салчак — Росхергеллхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелелинниң удуртукчузу (дугуржулга езугаар);
С.В. Сан-оол — Тыва Республиканың чер болгаш өңчү харылзаалар сайыдының оралакчызы.

Социал-күш-ажыл харылзааларын башкарар талазы-биле үш талалыг республика комиссиязының составыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың май 27 №336 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның доктаа-дыры болза:
1. Социал-күш-ажыл харылзааларын баш-карар талазы-биле үш талалыг республика комиссиязының Тыва Республиканың Чаза-ның 2007 чылдың август 20-де №822 док-таалы-биле бадылааны составыга ону чаа

эдилге-биле капсырылга езугаар бижи-п, өскерилгелерни кириер.
2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 27-де №336 доктаалының капсырылгасы

Социал-күш-ажыл харылзааларын башкарар талазы-биле үш талалыг республика комиссиязының составы

"Тыва Республиканың Профэвилелдер федерациязы" девискээр каттыжыыш-кынындан (дугуржулга езугаар)
Людмила Ондаровна Бурбучап — "Тыва Республиканың Профэвилелдер федера-циязы" девискээр каттыжыышкынының дар-газы, комиссияның координатору;
Тамара Оюновна Запорожец — чурт үлөтпүрүнүн болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринин ажылчынна-рының ниити-россия профэвилеленин Тыва девискээр организациязының даргазы;
Елена Владимировна Конева — харыл-заа ажылдакчыларының ниити-россия проф-эвилелдеринин Тыва девискээр организа-циязының даргазы;
Руслана Салчаковна Күжүгет — почта харылзаазының ажылдакчыларының Тыва де-вискээр организациязының даргазы;
Августа Демьяновна Маркова — кадык камгалал ажылдакчыларының профэвилели-нин Тыва девискээр организациязының даргазы;
Надежда Ондаровна Охемчик — Россия Федерациязының улус өөредилгезинин, эр-теминин ажылдакчыларының профэвилелде-ринин Тыва Республика талазы-биле регион салбырының даргазы;
Лариса Алексеевна Оюн — "Чаагайжы-дылга" МУБ-тун профком даргазы;
Айлана Черлик-ооловна Салчак — хергелел кооперациязының ажылдакчыла-рының профэвилеленин Тыва девискээр организациязының даргазы;
Инна Владимировна Сафронова — Россия Федерациязының улус өөредилге-зинин, эртеминин ажылдакчыларының профэвилелдеринин Тыва Республика талазы-биле регион салбырының юриси;
Чойганмаа Күжүгетовна Седип-оол — Россия Федерациязының күрүнө албан чер-леринин болгаш хөй-ниити хандырылганының ажылдакчыларының профэвилеленин Тыва девискээр организациязының даргазы;
Галина Алексеевна Селедцова — Бүгү-россияның электропрофэвилеленин Тыва Республикада даргазы;
Владимир Николаевич Суваң-оол — "Тыва Республиканың Профэвилелдер фе-дерациязы" девискээр каттыжыышкынының даргазының оралакчызы;
Галина Алексеевна Сюрюн — культура ажылдакчыларының профэвилеленин Тыва девискээр организациязының даргазы.
Ажыл берикчилеринден (дугуржулга езугаар)
Владимир Александрович Фалалеев — "Суг дамчыдылганы-канализация система-зы" КХН-нин директору, таланың коор-динатору;
Людмила Васильевна Ахметова — "Ты-васвэзынформ" ААН-нин чингине дирек-тору;
Владимир Васильевич Белек — "Енисей" куш фабриказы" КУБ-тун директору;
Людмила Максимовна Джевало — "Караа четпестеринин Кызылда бүдүрүлгези" КХН-нин чингине директору;
Игорь Дыртык-оолович Дулуш — "Ты-

ваның күрүнө филармониязы" КА-нын директору;
Валерий Михайлович Иванченко — "Тыва-газ" ААН-нин чингине директорунун бирги оралакчызы;
Валентина Өдүрековна Дөмүр-оол — Кызыл хоорайда №9 школа-гимназияның директору;
Амир Эрес-оолович Монгуш — "Тыва-сүт" КУБ-тун директору;
Вадим Чижавич Ооржак — Тыва Рес-публиканың хергелекчилер эвилелинниң даргазы;
Орлан Олегович Отук-оол — "Кызылдың автотранспорт бүдүрүлгези" МУБ-тун директору;
Андрей Анатольевич Троцан — "Кызыл ЧЭТ" ААН-нин чингине директору;
Анна Кенденовна Хертек — "Тываполи-граф" КУБ-тун директору;
Алефтина Апрельевна Шивит-оол — "Республиканың онкология диспансери" ККА-нын кол эмчизи;
Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарындан болгаш өске-даа организациялардан
Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак — Чазак Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды, таланың коор-динатору;
Аида Каң-ооловна Артына — Тыва Рес-публиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы;
Елена Яковлевна Годяева — Тыва Рес-публиканың тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйын чаартырының сайыдының ора-лакчызы;
Игорь Юрьевич Грейсеров — Тыва Рес-публиканың орук-транспорт комплекзинин болгаш харылзаа сайыды;
Ольга Васильевна Доржу — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының ора-лакчызы;
Роман Викторович Кажин-оол — Тыва Республиканың үлөтпүр болгаш энергетика сайыдының бирги оралакчызы;
Виктор Допчуевич Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды;
Орланмай Дадар-ооловна Куулар — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы;
Уран-кыс Сергеевна Ондар — Тыва Республиканың аныктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле сайыды;
Анна Мухамеджановна Потапова — Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыды;
Арис Маадыр-оолович Саая — Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыды;
Алексей Викторович Сухов — Россия Федерациязының социал камгаладылга фондунун Тыва Республика талазы-биле регион салбырының эргелекчизи (дугур-жулга езугаар);
Виталий Сергеевич Чаж-оол — Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүнө албанының директору.

ЧОН — ДЕТКИКЧИ КУШ

• Суурнуң ажил-амыдыралы

Бай-Тайганың кыдыг-кызыгаарында (бир эвес Даг-Алтайныч эртенгиниң 8 шакта ылгын аъттыг үнүптер болза, 3 шак (дүштекинниң) үезинде Сылдыс суурже кире берип болур) Хемчик хемниң бажында турар Бай-Тал суурувустуң дугайында бодалдарым үлештим.

Кандыг-даа кода-суурнуң чаар-тылгалыг сайзыралче шилчилгези ында ажилдап турар удуртукчуларның чон-биле сырый харыл-заазындан хамааржыр. Чурттакчы чоннуң чөптүг негелделеринге шын деткимчени берип, социал-хандырылга, культура, тудуг-суур, чер, мал ажилдарынче болгаш рынок хандырылганынче, школа, өөредилге, кадык камгалалынче дээш, өске-даа адырларже бүгү талалыг көрүш-биле ажилдаары негеттинер. Бо талазы-биле алырга, 2063 ажыг чурттакчылыг суурга ажил-херекти шын башкарып чорудары ындыг-ла белен эвес. Кол идегел аныяк-өскенде деп чүвени хандыр билип, оларның бедик сонуургалын деткип турар удуртукчулар Бай-Тал суурда хей.

Бай-Тал сумузуңуң баштыңы Б.С.Конгар эртенниң-не ажил-херек дээш келген кижилерни үешагында хүлээп ап турарын көөргө, чон-биле ажилдап билир, эвилең-ээлдек, аажок сагыш човангыр. Суурнуң бөрүлерге удур хемчеглерни ап болгу дег аңчылар: К.Х. Чыдым-оол, П.И. Данар, Х.Б. Баавыл баштаан аңчыларны эвилелдеп алгаш, боду аңгы-аңгы коданнарны кезип, хайгыылдап турар. Дарганың өрээлинге кээп турарлар — колдуу-ла аныяктар. Сумунуң баштыңы чүгле өг-бүлелерниң социал амыдыралынче кичээнгей салбайн, суурнуң чаагайжыдылганынче болгаш аныяктар айтырынынче кол кичээнгейни угландырып турар.

Мерген Баавыл берге айтырылгар хей мал ажаалдазынга, чер үлелгезин шын чорударын, тараа, сизген ажаалдазының үезинде трактор чугула херегин айтыкан. Тарааны өстүрүп алырга, ажаап

четтикпейн турда-ла, хар чааптар ийикпе, азы ол мал-маган, куш одары болуп каар.

Бай-Тал суурда амыдырал байдалы кошкак өг-бүлелерни хөмүрдаш, аш-чем-биле хандырып, олар тараа-быдаалыг, мал-маган-ныг болзун дээш, кызып ажилдап турар. Хууда мал (шээр болгаш бода) чоннуң хандырылганынче херек болгай, мал бажын көвүдөдир дээш ажилдап турар өг-бүлелерниң көвүдөп турары өөрүнчүг. Оларга Чамбий, Чөгээлерниң, Мазылайларны, Мачылайларны, Даржаа Чайлаг-оолдарны дээш, оон-даа өскелерниң коданнары хамааржыр.

Чоннуң ынай-бээр аргыжылганынче сагыш салып, күзелдин-биле сөөртүп турар ак сеткилдиг чолаачыларның ачызында чон үешаанда ажил-херектен чогуруп ап турар. Оларга Хүлер-оол Кожуун-оол, Василий Наажан, Олег Орус-оол, Алдын-оол Хомушук хамааржыр. Аныяк ажил-ишчи, чону дээш ажилдап чорурлар база-ла бар. И.С. Таргын чылгы мал өстүреринге ынак, ол Бай-Талдың КУБ бүдүрүлгезинге пилорама ажилын дигизип алырынче чугулазын, эрги дериг-херексел тывылбайн турарын сагыш човап чугаалап турар. Кокпалаар Кара-Донгак тудуг ажилын көдээге хөгжүдөрүнче сагыш салып, биче бүдүрүлгелерни, чижээлээрге, тууйбу бүдүрер, чугай белеткээр бригадаларны бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажилдадырынга удуртур органнар дуза-деткимче көргүспейн турарын чугаалап турар.

Чазак төлээлериниң отчеттук хуралдарында чурттакчы чондан хомудалдарын кирип турары чажыт эвес. Олар Бай-Тал суму

чагыргазының баштаар чериниң кошкак ажилын демдегледип турар. Чагырганың шугумунга ажилдап чораан З.Х. Калдар-оол, Бай-Тал суму чагаргазының даргазы О.Б. Салчак ийи удаа отчеттук хурал чарлаарга, чон чыылбаан. Чүге ындыгыл дээрже, тода, көскү чорудуп турар ажил чок деп тайылбырлап турарлар. Л.И. Араптанниң чугаалап турары-биле алырга, чыл бүрү тараа өстүрер дээш кызып турар. Ынчалза-даа чагыргага айтырыг тургузуп чеде бээрже, тодаргай харыы бербес. Оон аңгыда малчын Кара-оол Даржаа хей чыл малчын-нап кээрже-даа, шаңнал-мактал чок болуп артып турарын база көдээ ажил-ишчилер акша-шалың албайн турары эпчок байдалдарны тургузуп турар. Хоочуннар хуралынга маадыр ие, муң малдыг малчын Бичии-Уруг Делгерова Чыман суурнуң аныяктарының арага-дарыже сундугуп турарын, аңаа хамаарыштыр «Эң эки хандыртынган өг-бүлө», «Эң эки ажилдыг херээженнер чөвүлели», «Суурнуң алдарлыг кижилери» дээн чергелиг мөөрейлерни көвүдөдирин айтып, ол ышкаш Бай-Тал суму девискээринге субурган тударын саналдаан.

Бай-Тал ортумак школазында 382 өөреникчилер өөренип турар, оларның 31-и — бүдүн өскүстер, 63 кизи — чартык өскүс. Школань директору К.К. Салчак суурнуң хей-ниити ажилдакчылары-биле быжыг харылзааны тудуп, өөредилгениң чаа хевирин чедиш-кинниг боттандырып, башкылар коллективи-биле сайгарылганы кылып, «Салгал», «Намзырай Дарыя» аттыг уруглар садтары-биле демнежи, башкы чылының түңнелдерин үндүргөн.

Школада эмчи Ч.И. Сотпа уругларның чаагай чоруу, кадыкшылы дээш улуг ажилды чорудуп турар. Тыва Республикада санэпидстанцияның федералдыг албан эргелелиниң доктаалдарын коллективинге чырыдып, бруцеллез, гепатит (өт аары) аарыгларын болдур-

базы-биле хемчеглерни ап турар. Чамдык өөреникчилер шын чемненмейн, ногаа, фрукт аймаан барык ажыглавын турар. Хүн бүрүде аас-дишти чугбас, ол ышкаш суурда чунар-бажын чогу чурттакчы чонга таарымча чок байдалды тургузуп турар.

Аныяк башкы Ч.М. Хертектин «Кизи болгаш бойдус», «Кенгуру», «Эң-не тергин класс—2011» деп конкурстарны чорудуп турары онзагай. Ол ышкаш ажилынга харысалгалыг, хей-ниитичи, чоннуң ажы-төлү дээш аныяктарның келир үезинче сагыш салып чорур башкылар хей. Олар дээрже орус дыл башкызы Ч.М. Хертек, А.Х. Кончук, А.М. Анай-оол—эге класс башкылары, Д.С. Доос—тыва дыл башкызы, Д.Ю. Хертек—төөгү башкызы дээш, оон-даа өскелер.

Бай-Тал ортумак школазының удуртулгазы (өөредилге эргелекчизи А.К. Иргит) өөредилгениң чаа хевирлерин өөренип көрүп, сайгарып турар. Маңаа демдегледип каарым, эге класс башкызы С.Б. Конгар, Сарыг-оол Мөңгеевна чараштыр бижилгени эге класска чорударын саналдап турары кончук шын деп бодаар мен. Чүге дизе чамдык эге класстың өөреникчилериниң билии школа программазының шингээлдезинден оранчок бедик бооп турар. Ылаңгыя ОБЖ (К.Х. Чыдым-оол), күш-ажыл кичээлиниң (К.К. Салчак) башкылаашкынын экижидер айтырылганы көдүрүп турар. Ол ышкаш физика, сан башкылары ЕГЭ экзаменнериниң негелдеринге дүүштүр ажилды улам экижидерин айтып турар. Кол чүве чүл дээрже, өөреникчилериниң информатика кичээлинге хандыкшыдары чугула.

Суурнуң чурттакчы чону чаагай чаңчылдарны нептередип, культуруг амыдыралды көдүреринге библиотека системазы кол рольду ойнап турар. Маңаа хамаарыштыр чогаалчы Чооду Кара-Күскениң «Барыксанчыг, келиксенчиг бажыңым дег библиотекама, маңаа номдан номчу дээниг, ма-

нап турар библиотека ругларын кириксе шинчилел, патриотчу экологтук хоойлу би сонуургал, өөредилге лиотеканың эргелекчизи Сотпа «Эң-не тыынгыг деп кожуунуң библиомазының кежигүнү, ол сырый харылзааны түбүрү аргаларны ажиларның сонуургалын турар. Өөреникчилер Сарыг-оолдуң «Биским-даа айтыпаан», Согының «Мен тоолдар саар мен» дээн ышкадарны улуг сонуургалчуурлар. Библиотека саны көңгүс эвээш (2010-3914 экз).

Суурнуң улуг билииниң эң эки номчукчу редип, оларны шыдаар деткип турары өөрүнчүг лекчизи — Алдынай Алды эки номчукчуларга С.Д. М.В. Кагай-оол, А.Н. Д.А.К. Күжүгет, А.З. Хому оон-даа өскелер хаа ынчалза-даа номчулга за чии болганындан олура чедишпес база ном ф эргижирээни номчукчурымча чок. Ол ышкаш библиотеканың база дседим. Оң эргелекчизи мушкү өөреникчилерге чугула номнарны аңгы номчулга залынга «Ан лиотекарлар» дээн уран-шеверлерниң бөл организастап эрттири Школань библиотекамун ажыг экземплар номда болза, бичии уругл класс) номнарның саны Бистин клубче кире илдең, танцы, балет бөл (Ш.С. Салчак), «Культура тарның клубу» (Ш.С. Сот гаадыксаар болзунза» дэ аңгы бөлгүмнерни орга турар.

Бараат ДЕЛЕ
күш-ажылдың х
Бай-Тал суур.

ШАЛЫПЧЫ ЧАҢГЫС ЧЕР-ЧУРТТУУМ

Амгы үеде рынок негелдезинге дүүштүр ажилдап шыдаар-ла болзунза, аксың-кежи ол. Амыдыралдың дозу акша-хөреңгиде апарган үеде анаа олурар болзунза, сээң аксыңче кым-даа чак суңпас деп чүвени үе-шаг көргүзе берген. Ынчангаш чамдык кижилерниң амыдырал-чурттаарының эптиг арга-шинээн тып, ажил-херектерге бурунгаар, дидим базымнарны кылып турары өөрүнчүг-дүр.

Шак ындыг шудургу, эрес-кежээ кижилерге Чаа-Хөл суурда чурттап чорур чолаачы Мерген Маңнаевич Дамдыңны хамаарыштырып болур. Ол алыс чер-ле ада-өгбелериниң угунуң аайы-биле эрес-кежээ кизи. Оң чоокта чаа 80 харлаан адазы аьдын мунуп алган мал-маганын дозуп, халдып турарын көргөш, кизи магадаар.

Мен совхозка удуртур ажилдарга ажилдап турумда-ла, бичии, сарыг оолчу-гаш улуг чолаачыларның үрелик машиналарын септежи, мунуп алгаш, бир-ле чүвени сөөртүп, кылган турарын сактырдыр мен. Мерген Маңнаевичиниң ол-ла ажилчын бүдүжү хевээр арткан.

Совхоз дүжерже, ол ачазы, дуңмалары-биле кады чайын боорга Чайлаг-Алаакка, кыжын боорга кадыр-берт Сарголдарга шээр, бода, чылгы малын малдап келдилер. Кожуунун, сумунуң удуртулга черлери мал ажил-агыинда хой чылдарда эки көргүзүлгери дээш адашкыларны 2009 чылда

республика Наадымында Чаа-Хөл кожуунун мурнундан шаңналче кирирге, бүрүн өг-бүлө ТР-ниң Чазааның мурнундан шаңнатканнар.

Мерген Маңнаевич — чай хос чок кижилерниң бирээзи. Чайын, кыжын малын малдаар, час, күс боорга ГАЗ-53 машиназы-биле хуу кижилерниң, организацияларның ол-бо аразынга чүгүн сөөртүп тургаш, акша-хөреңгини ажилдап алыр. Чурттакчы чонга одаар хөмүр-даш сөөртүлгезин база доктаамал боттандырып турар.

2009 чылдың кыжынында суурда улус-чоннуң мал-маганының чири сизген-ширбижи март, апрель айларда үстүп, ол талазы-биле байдал бергедей берген. Ынчан ол Саян артындан улуг чүк машиналарны чугаалажып тургаш, тырып каан сизгени эккеп, чонга садып тургаш, малды камгалап алырынга бодунуң үлүүн кириген. Оон аңгыда Мерген Оолакай, Александр Куш-как-оол оларның боттук дузаны көргүзүп турганы-биле суурнуң чурттакчыларының мал-маганы улуг хорамча чок чылыг үеге четкен болгай.

Ынчангаш чаңгыс чер-чурттуум Мерген Маңнаевич Дамдың ышкаш эрес-кежээ, шалыпчы кижилериниң оруу кезээде ак чорзун деп йөрээп каар-дыр мен.

Александр ЧИГДЕН.
Чаа-Хөл кожуун.

ҮЕ-ШАГ ӨСКЕРИЛЗЕ-ДАА...

Ишкин — «анайлыг» дээн моол сөстен укталган сөс. Шаг-шаанда Ишкиннерни таварты моолдар эртип бар чорааш, кадыр кашпалдарның каас-чаражын, шуужуп оьттаан өөрөөр аң-меңниң, те-чуңманың хөйүн, бойдузунуң каас-байлаан, ийистер ышкаш хемнерни кайгаан дээр.

Ишкин хемнерниң уннарында Хөр-Тайгадан эгезин алган улуг-биче хемчигештер эмжеж. Шелелер, Алдыы, Үстүү-Соорлар, Алдыы, Үстүү-Каргалдар, Шом-Шумун одар-белчирилери ангор өшкү малды өстүреринге кайгамчык таарымчалыг черлер чүве.

Бистин «Ишкин» совхоз тургустунуп турар үеде 26 муң хире баш ангор өшкүнү малчыннар өстүрүп турган. Ол үеде миллионер-совхозтун директору Найдан-оол Дуптенович Ондар, кол бухгалтери Мандараа Оожукпановна Ондар, кол зоотехниги Александр Чыдам-оолович Иргит олар ажилдап чораан.

Үе-шаг өскерилген-даа болза, Ишкинниң чону ажилгыр, кызымаа-биле хөй малды өстүрүп, тараа-быдааны тарып, чурт-суурун сайзырадып, бот-боттарын деткижил чурттап чорурлар. Кудумчулар, бажыңнар туттунуп, аныяк өг-бүлелер, чаш ажы-төл нежежил, кожуунда ийги черде суму. Рыноктуң бергезинге торулбайн, сайгарлыкчы ажил база хөгжөөн. Аныяк өг-бүлелерге

күрүнөден деткимчени көргүзүп туратиң суурда көскү — оран-сава туттунгарлыкчы ажил-чорудулга эгелеп, у малдарны садып ап, төрөөн черин жүлдөзүнче кириштирип турар. Сум азыравайн, ногаа өстүрбейн турбүлелер чок. Ол амыр эвес ажилдар чаар кылырынга хоочуннар арга-кадып, дуржулгазын дамчыдып чорутура.

Хууда садыгжылар Хоюмаа, А.Шанай, Айдысмаа, Оюмаа база Орлан Метке олар чоннуң хереглел нарын ырак-узаак черлерден эккеп, чалыг өртектелерге саарып, орулгалыг дап турарынга чоргаарлары бис.

Чинчиммаа МОН
Сүт-Хөл кожуун, Ишкин суур.

"ШЫННЫН" почтазындан

Чылдар болгаш кижилер

ЧЭЭРБИ ЧЫЛДЫН НҮҮРҮНДЕ БУЯН КЫЛЫП...

Настың айы үнүп кээрге, Нанган куштар эглип келир. Назагларга, күзеглерге Нараш ырын аян тудар. 1991 чылдың апрель 12. Ол чыл чылыг болгаш хат-ка-кы-даа чок болган. Бойдус эки нап турза-даа, кижилерге эң-не алыг час. Ынчан чуртка аар-ге, акша-төгери чок болгаш үнүп өг-бүлелерге, эң ылаңгыя уруг-дарыглыг улуска амы-нап-чурттаары кончуг берге оран. Амыдыралдың бергезин геш, сагынгыр-тывынгыр тыва ээжен Наталья Оюновна Товуу деп турар өг-бүлелерге деткимче күзери-биле «Өг-бүлө» хей-ти организациязын тургускан. оон бээр 20 чыл болганын деп-леп турар. Ынчангы үе болза, ка эң дүшкүрлүг, эде тургус-гүшкун үези-дир. Ол организа-ны ол-ла чылдарда «60 хардан назылыгларга» клуб деп эде й берген. Ооң үндезликчи-зиз алья Товуу — сагыш човангыр, кы эртемниг ие. Ол клубтуң эге-аан тургусса-даа, ооң удур-азын база бир башкы Көк-кыс-новна Донгак холга ап, чоннуң -аадын бедидер ажилды удуп эгелзэн.

Клуб хөй уруг-дарыглыг өг-елерге дуза чедирер, улуг назы-лар-биле анык-өскенни харыл-тырар, нациялар аразының на-алын быжыктырар сорулгалыг илдеп турар. 90 чылдарның ге үезинде ол хөй уругларлыг үлелерге аш-чем талазы-биле аны кадып, бичии уругларны

ясли-садтарга тургузарынга дет-кимчени көргүзүп, берге деп турар хамаатыларга изиг чем талазы-биле чөмөнчилге черлерин органи-застан ажилдап турган. Ол ажилга улуг назылыгларның ачы-дузасы дыка улуг болган.

Клубтуң кежигүннеринде 6 башкы эртемниглер бар: Көк-Кыс Оюновна Донгак, Татьяна Дам-баевна Доржу, Валентина Тро-фимовна Тугарина, Раиса Монгуш-овна Сүге-Маадыр, Седип Түлүш-ович Дандар-оол, Анзатмаа Шавы-раевна Монгуш — олар.

Улуг байырлалдар болгаш юби-лейлер үезинде башкылар студен-тилер-биле солун ужуражылганы чорудуп эгелээр. Чижээ, Ада-чурт-туң Улуг дайынынга Кызыл ше-ригнин тирилик алганының 65 чылы болуп турда, элзэн каш училище, техникумнарга чедип, беседаларны чорудуп турган. Башкы кижиле кая-даа башкы. Ооң ажилы — суртаал чорудары. «Ава — амыдыралдың чаяакчызы», «Дайын үезинде тыва чоннуң фронттуга дузасы» дээрн ышкы лекция-беседалар чедип-кинниг эрткилзэн. Май 6-да Кы-зылда Пушкин аттыг библиотекага ук клубтуң кежигүннери Кызылдың 2 дугаар школазының өөреник-чилери-биле Тирилик хуннунг тур-раскааткан байырлыг хемчегни эрт-тирип, боттарының чоок кижиле-ринин бо дайынга киржи чораа-нының дугайында чугаалап берип, гитарага үделге-биле аян тудуп ырлап бергенер. Клуб бодунуң туруп келгени 20 чылдың дургузун-да хөй үнүшкүнүг, халас кон-

цертерни инвалид болгаш улуг назылыг туруп албас кижилерге, сумуларга болгаш өөредилге чер-леринге, аржаанга чылганнарга болгаш «Чедер», «Уш-Белдир» курорттарга көргүскүлзэн.

Убса-Нур аймакче, Минусинск хоорайже арга-дуржулга солчул чорааны солун. Ол-ла ужуражыл-га, байырлыг хемчеглерге клубтуң кежигүннери: Анатолий Ширме, Бавуу Монгуш, Надежда Дамбыл, Василий Шашков, Михаил Ли-совский, Лидия оларның хоюг үн-нерин, баянист Седип Дандар-оолдун уран салым-чаяанын чон магадап ханмас. Седип Түлүшович шүлүктөрү боду бижип, чамдыкта оларга аялгаларны база чогаадып чоруур кижиле.

Клубтуң ажилында бөлгүмнер кончуг улуг черни ээлеп турар. Алгыдан бөрт даараар, быжары-ның бөлгүмүн Көк-кыс Оюновна Донгак, тыва национал идик-хеп аймаан быжып даараарының бөл-гүмүн Тимаа Товуу, тыва эки тура-чыларның төөгүзүн шинчилеп өөренир бөлгүмүн Оюн Сил-бирикович Товуу, танцы бөлгүмүн Галина Тока удуртуп турар.

Клубта кээп турарларның назы-хари 55 хардан 85 харга чедир. Оларның аразында кымнарны чок дээр! Фронтучулар, тыл хоочун-нары... шупту чээрби ажыг кижиле бар. Олар маңа төрүттүнген хун-нерин, чурттуң национал байырлал-дарын чаңгыс өг-бүлө дег дем-дегеп эрттирип келген.

Анзатмаа МОНГУШ,
хоочун башкы.

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ ХҮЛЭЭП АЛДЫ

Хүн бүрү амыдыралдың агымы-биле кижилер аразында хамаарылгаларның дугайында, бодумнуң амы-хууда тавар-жып турар кижиктерни кирибишаан, мону бижикседим.

Кызылга башкылар бедидер институтка билиг бедидери-биле өөренир апарган мен. Үезинде өөредилге-семинарны эртпеске, башкыларның «стимулирующий» деп турар акшазын бербейн баар чүве-дир. Ынчангаш ам черле бо сайзыраңгай үеде үениң маңындан чыда калбас дээр өөренип чо-рупкан мен. Чоокку үеде курстар барбайн турганымдан Кызылда башкылар билин бедидер инсти-туттуң оран-савазының чырык-чы-лыын магададым. Ында ажилдап турар башкыларның кижиге хамаа-рылганын, кичээнгеилин көргөш, кижиниң сеткили чайгаар-ла чырып келир. Бисти удуртуп турган аныяк башкы Сылдыс Тимурович Саая-ның чазык-чаагай, кижизин. Баш-кыларның башкылары ажилдап турар албан чери ындыг-даа болур уjurлуг деп көрдүм.

Кажан өөредилгевис доосту бээр, улаштыр өске курсче өөрени бердим. Ол өөренир чери-вис Кызылдың башкы колледжиз болду. Аңаа дыка солун темалар-ны өөренип, билип алдымыс. Меңээ солун болган чүүл — башкы учи-лицезинге өөренип турумда, мени башкылап турган Татьяна Самуи-ловна башкымга ужурашканым. Башкымның назы-хари улгаткан дээрден башка, аажы-чаңы биези дег бөдүүн хевээр. Ужурашпааны-выстан бээр дөртөн чылдың нүүрү болуп турар. Башкывыс чеден хар-лыг, кайывыс-даа пенсионерлер болдус. Ам база катап башкым-

ның «кичээлинге» өөренип ордум. Өөредилгевис доостурга, ба-дыткал документивисти дүүш соонда алып болган бис. Ол үениң иштинде бодум хууда херээм-биле бир улуг эмнелгениң удуртукчузун-га ужуражыр дээр чеде бердим. Даргазы бар, манап алгаш, кире бердим. Чогудар дээр херээм бүт-пес-тир деп чүвени ол дарганың көрүжүндөн-не «номчуп» каапкан мен. Каш-ла сөс солукшак, үнүп келдим. Оон ол-ла айтырым ужуң Чазак черинге чеде бердим. Курүне Думазының депутаты Л.К.Шойгу чонну хүлээп ап тургаш, Москваже чоруй барган болду. Депутаттың өрээлин айтырып алгаш, телефон долгантарымга, бир херээжен кижиле чедип келгеш, мени шуут-ла уткуп алгаш, өрээлинче кири берди. Ол өрээлде үш-даа кижиле ажилдап оран болду. Мээң айтырымны дыка таптыг дыңнап алгаш, кончуг тодазы-биле тайыл-бырны берди. Москваже депутат-тың адынче чагаадан бижириң сүмелзэш, адресин ап берди. Бө-дүүн кижини эки хүлээп алгаш, ки-чээнгеилиг болурга, кижиниң сет-кили чайгаар-ла ажып, сергей бээр чорду. Чамдык дарга-бошкалар-дан кижилер огулуг хары дың-навайн баар-дыр. Ынчангаш кижилерниң кижиге хамаарылгазы дээр, бот-мөзү-бүдүштөн кол хамааржыр-дыр деп түнелге кээр чордум.

Олчатмаа ХОВАЛЫГ,
Час-Хөл суур.

БАШКЫЛАРЫМ ДУГАЙЫНДА

• Чаагай сеткил-биле

1962 чылда Бора-Тайга школазынга өөренип кирдим. Баштайгы башкымны Опааш Кужуевна Ондар дээр. Башкым амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада, Кызыл хоорайда ажилдап-чурттап чоруур.

1972 чылда бисти доостурган кызыс — М.Л.Саая. Ол физика кылавышаан, кылавыс башкы-турган. Кончуг шыңгы, негел-иг башкы. База ол ышкы орус , чогаал башкызы К.Б.Сарыг-сагыжывыста артып калган. ыңгы, негелделиг башкыларның ээзи. Бир чогаалчыны өөренип зупкаш, 2 кичээл дургузунда аадыг бижидер. Ооң чаңгыс-олурганын сагынмас бис. сстың мурнунга, артынга өөре-илерни хайгаарап, чаңгыс-даа , кыдырааш аштырбас турган. Ооң салдары-биле мен орус , чогаал башкызы болган р мен. Дыл факультетинге енип тургаш, школага алган илгерим-биле доозуп үнген . Клара Бораевнаның орус алды тайылбырлаары ам-даа амда чаңгылап, сагынмда ып калган.

Бисти доостурупканда баш-ысты Чөөн-Хемчик кожуунуң аа-Бажы ортумак школазынче екторладып чорудупкан. Сөдө Чадаана хоорайның №1 шко-инга тыва дыл, чогаал башкы-чораан. Амгы үеде Чадаана айда хүндүлүг дыштанылгада, а АССР школаларының алдар-

лыг башкызы.

1971 чылдың чайгы дыштаныл-газында школаның бөлүк өөреник-чилери походтап чорупкан бис. Маршрудувус Бора-Тайга — Хан-Дээр. Удуртукчуларыс — Алек-сандр Санданович Ондар, Алексей Алдын-оолович Ховалыг, Мөңгүн-оол Давааевич Сарыглар. Бо походтуң үезинде А.А.Ховалыг-биле чоок таныжып, билчип алган мен. Ол хевээр башкым-биле хар-ылзаам үспейн, чаңгыс школага дыка үр ажилдадымыс. Эгелзэн чүүлүн эчизинге чедирер башкы чораан. Сөөлзүредир башкы эжим, акым директорнуң кижизидилге талазы-биле оралакчызы болуп, школага чаа-чаа чүүлдерни эгелзэн. Ол ажилдан хосталгаш, уран чурулга, черчение кабинетин дерип эргелекчилзэн. Кабинети республикага негелдеге дүжүп турар чаңгыс-ла кабинет ол турган. Та чеже аалчылар кээп, башкыдан арга-сүме алганын кижиле черле санап четпес! Башкы эжим, акым ам бистиң аравыста чок, «эрте-ле аадыны бажы хоя бергени» хомуданчыг.

Данил ХОВАЛЫГ,
хоочун башкы.

Сүт-Хөл кожуун.

ЧҮГЛЕ ТЫВА АЪТТАРНЫ КИИРИШТИРЗЕ

Тыва чылгы малдың уксаазы болгаш келир үези дээр сагыжы аарып чоруур кижилер-биле солун таварыштыр оларның бодалдарын билип алыксагышаан, үзел-бодалымны солчуксадым.

Тыва чонувустуң шаандан тура көрүштүг оюннарының бирээзи — аът чарыжы бөгүн бодунуң сайзы-ралын улам ап, удаа-дараа, кайда-даа аъттың хар-назын, чоруунуң аайы-биле эртип, чоннуң сонуур-галын хаара тудуп, хей-аадын көдүрүп турары өөрүнчүг. «Кижиле бажы кизирт, аът бажы козурт» деп үлегер чугаада ышкы.

Ооң-биле чергелештир аът чарыштарының шаңналдары кандыг-даа спорттуң хевирлеринден дудак чок, харын-даа ажып турар апар-ганын билер бис. Ол болза чоннуң ачызы-биле шаңналдарының үнези көдүрүлүп, сайзыралын алган дизе, частырыг болбас. Суму, кожуун аайы-биле чон акша-көпеез чыг-гаш, аът чарыштарын эрттиреринге улуг улуг-хуузу кирип турар. А сөөлгү 3-4 чылдарда Наадымның безин аът чарыжында чоннуң дет-кимче акшазын кириштирип турар апарган болгай. Наадым болгаш Республика хүн дээр, Тыва Рес-публиканың күрүне чергелиг на-ционал байырлалдары-дыр, ооң чарыгдалын республиканың бюдже-динден үндүрер уjurлуг деп бодаар мен.

Ам чогум кымның аадын азы

кымны шаңнап турарыл? Шынап-ла, чылгы малды азырап, өстүрүп чоруур, ырыда ышкы, чыварлыг-да халдып чоруур экер-эрес чыл-гычыларывыс шаңналдарны ап ту-рар бе? Мен бодаарымга, ховар, харын-даа чок. Чүге дизе, эрткен малдың шаңналы чиик машинадан кудулаас апарганы-биле маргыл-даага кириштирер чарыш аадын чүгле «соңгаартан» саткаш, эккеп салып туруп берген. Ооң хоразы бөгүн эвес-даа болза, соң даарта илереп кээри магатчок. Ону бол-дурбайн баарының аргалары бар. Бирээде, Тываның Көдээ ажылы-агы яамызы болгаш ол талазы-биле тускай эртем-шинчилел инсти-туду бар-дыр, бо албан черлери «тыва чылгы» деп уксааны Россия-ның мал талазы-биле күрүне даң-зызынче кириер уjurлуг. Ооң дуртун, узунун дээрн ышкы параметрлерин тургузар. Амгы үеде «тыва аът» деп киригини часты-рыг-дыр. Тывалар шаандан тура аңгы чылгы малдыг чораан болгай. Канчап өске күрүнелер, өске чон-нар боттарының аъттарының уксаа-зын үндүрүп алган, бүдүн деле-гейде делгередип, садып, чарыш-тырып турар-дыр.

Ийде, мону чедип алган соон-да, Тываның күрүне байырлалда-рынче чүгле тыва уксаалыг аът-тарны чарыштарга кириштирер. Ынчан бис тыва аъттың уксаазын камгалап, сайзырадып алып бис.

Уште, күрүне байырлалдарын-га эрткен аъттың ээзинге күрүне-ниң тускай адын бээр, ону хоойлу-биле быжыглап алып. Мөгелерде тускай аттарны тыпсып турары ышкы, ол аттарны чүгле Наадым азы Республика хүнүнүң байыр-лалында тыпсып болур. Ынчан чыл-гы малды кызып өстүрүп чоруур чылгычыларывыска, малчынна-рывыска ол улуг идиг болгаш дет-кимче боор деп бодаар мен. Кү-рүне байырлалындан өске таварыл-галарда та араб, та англи, та ахал-текинец аъттарын чарыштырып турзун, ол ээлериң күзели-дир.

Бо мээң саналымны солун таварыштыр сайгарарынга чүгле аътка сонургалдыг кижилер эвес, чоннуң база идикпейлиг кижирин кыйгырдым. Оон-даа солун санал-дар болгаш бодалдар үнүп кээр-инге бүзүрээр мен. А Тыва Рес-публиканың Чазза, ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары база Тывада Аът федерациязы мээң бо саналымны чагы кылдыр хүлээп алгаш, амыдыралга боттандырап боор дээрзинге идегедим.

Мөңгүн-оол МОНГУШ.

Культура болгаш спорт

«ЧАЛААТЫ – ТӨРЭЭН ЧЕРИМ»

Өвүрнүн Ак-Чыраа сумузунга «Чалааты – төрөөн черим» деп ачы-дуза марафону база суурда туттунган чаа стадионга Тываның хол бөмбүүнге чыынды команданың ойнакчызы чораан, Чалааты чурттуг башкы Шагдыр-оол Васильевич Элбектин адын тывыскан байырлал болуп эрткен.

Чаа стадионун кызыл кожаа-зын Өвүр кожуунун чагырга даргазының бирги оралакчызы Артур Доржуевич Донгак база Ш.В.Элбектин кады төрөөн дунмазы, совет кооперацияның тергини Тес-Хем кожуунда чурттап чоруур Светлана Васильевна Майдыр база Сарыг-Хөл суму баштыңы Николай Маадырович Биче-оол олар байырлыг байдалга кескен, Тываның ыдык ырызы чаңгыланган турда, Ш.В.Элбектин чээни, национал хүрешке спорт мастери, тренер башкы М.Ш.Тюлюш тукту киискидип үндүргөн.

Чыылган чон-даа арбын. Тываның бүгү булуңнарында чурттап чоруур чалаатыжылар өөрүп, хол часкап, байырлалга өөрөөн. Кандыг-даа үеде ак-чыраажыларга моральдыг болгаш материалдыг дуза-деткимчезин көргүзүп чоруур чонун өөрүшкү-биле уткуп турарлары бо. Кызыл кожуунда чурттап чоруур сайгарлыкчы Чаш-оол Шойдарович Байыр-оол, банк ажилдакчызы Карамба Бадыргыевна Лопсан, О-Шынаа суму баштыңының социал политика талазы-биле оралакчызы Татьяна Туматовна Сандак, Самагалдайда мал эмчизи Галина Шойдаровна Кыргыс, ТР-ниң алдарлыг артизи

Татьяна Далаевна Соржу база Артур Доржуевич Донгак, Дадар-оол Соянович Сандан дээш, өске-даа чоргаарланып чоруур кижилеривис хомуудай бербезин диледим. Стадион ажыдышкынының байырлалына аът чарыжы, мөге хүрежи, хол бөмбүү дээрн ышкаш оюннарга маргылдаалар эрткен. 32 мөгениң хүрежинге ада-иези Тумат уктуг Салим Седен-оол шүүлген. Дус-Дагдан Арзылан мөге Чимит Куулар үжүрлөшкен.

60 ажыг аъттарны аныяк, улуг деп ийи бөлүккө чаргаш, салган. У-Шынаа, О-Шынаа, Торгалыг, Чаа-Суурдан тилекчи болган аъттарның ээлеринге өртектиг белектер, акша шаңналдарын тывыскан.

Стадионга хол бөмбүкчүзүнүн адын тыпсып турар болгаш, хол бөмбүүнүн маргылдаазында киржип келген командаларның саны дыка хөй болган. Эр улустуу-13, херээженнерини 10. Ийи хүн уламчылаан маргылдааның түңнелинде Чаа-Суур биле Дус-Дагдын каттышкан «Кежиг-Аксы» деп командазы тилекчи болган. 2-ги черни Кызылдан ТКУ-нун сургуулдары алган. 3-кү черде — «Чалааты» командазы (Ак-Чыраадан). Уруглар аразында маргылдаага тилекчи Хандагайтының командазы

болган. 2-ги черни ак-чыраажылар ээлээн. Тилекчилерге Ш.В.Элбектин салгалдары, төрелдери шаңналдарны тывыскан.

Эң-не солун чүве — «Элбек» деп командада Элбектер ажы-төлү өгбенин изин истеп, хол бөмбүүнге ынаан бадыйткап, ону дөззэн спортчулар бар, келир үеде база салгалдары уламчылаар дээрзин бадыйткааны.

Ак-Чыраа көдээ Культура бажыңының ажылдакчылары аалчыларына болгаш аныяктарга солун кежээни организаастаан. Ылаңгыя школада күш-ажыл кичээлиниң башкызы Алдына Даш-ооловна Базыр-оолдун даараан чараш тыва хептерин кеткен бичии даңгыналар стадионга чоргаар базып турда көөрге, чаптанчыг, чаражын, чоргааранчыын чүү дээр! Ыраажылар Надежда Кыргыс, Байлак Янчып чыылган чонга аян тутту. Культураның хоочуну Чечек Чалзыповна Тумат «Ак-Чырааның аялгалары» деп бот-чогаалын сагыш-сеткил хайнып келир кылдыр номчуду. Ие төөгүзү Тумат уктуг, ат-сураа билдингир апарган бичии ыраажы Шыңгырааның концерти байырлалды улам каастаан. Хөглүг оюн-тоглаа, танцы-сам-биле байырлал доозулган.

Даартазында суурнун библиотекказынга ак-чыраажылар «Туматтар» деп номнун автору, чогаалчы Шаңгыр-оол Суваң-биле солун журажылганы эрттирген.

Галина АДЫШАА.

Өвүр, Ак-Чыраа.

Төрүттүнген хүндүр-биле!

Эргим, хүндүлүг ачавыс, ачавыс, эживис, күш-ажылдың Чадаана хоорайның хүндүлүг ха Дамба Суванович КАРА-САЛ 76 харлаар. Ол — 5 уруглуг, уйнуктарның эңерелдиг кырга Ачаа бистер быжыг кадыкшыл назынны, бистерге арга-сүмези омак, хей-ады бедик болурун кү

Өөнүң ишти Саяна Кыргы уруглары, э

Кызыгааржы эштеримге

Төрөөн чуртун камгалаары — кызыгаар шериниң ыдыктыг хүлээлгези. Ону чүгө шыдамык, тура-соруктуг, дайынчы мөзү-шынарлыг кижилер шыдаар. 1960 чылда Туркменияның Мары хоорайына Ортаакы Азияның кызыгаар кеззэнге кады шериг хүлээлге эрттирип турган эште-

римге: Дадар-оол Ар Каң-оол Дотпага, Кы Седенге, Хайдып Бидээш, оон-даа өскелер кадыкшылды, аас-кежи дамчыштыр чедирип ол Солун-оол ДЕНЗИ күш-ажылдың х

Кем-херек цу

СӨС КАРЫШКАШ...

2010 чылдың август 19-тун хүнүнде Бай-Тайга кожуунун төп эмнелгезинин кезер салбырынче Альберт иштинче балыглаткан кемдээшкенин дуза дилеп кирген.

Баштайгы истелген илереп келгени болза, 2010 чылдың август 19-тун хүнүнде кежээ орайтай бергенде Алик эзирик байдалдыг бажыңынче чанып бар чорааш, орук ара кады төрөөн акызы болур Альберттин бажыңынче чеде берген. Ол үеде акызы Альберт база-ла эзирик, бажыңының херим даштынче үнүп келгеш, ол дунмазы Аликти көрүп кааш: «Ажыл кылбас сен, чалгаа, мал каракташпас сен» — деп ону сөглөп эгелээн. Алик акызы Альберттин ыңдыг уткалыг сөстөрүн оон мурнунда база дыңнап, чудуруу-биле шаштырып турганын сактып келгеш,

акызынга хорадап, ту келген амы-хууда көөр байдалдан, бодунга агсадыг бижзэн чепсек кы биле ачаа аар хораны биле чедирер сору акызының иштинче талазынче чаңгыс удаа бижек ижин хозунче өттү баарының солагай тала кемдедип, когааран киж тынынга айыылдыг, кады хораны чедирген.

Ынчангаш кады төрөкылар эзириктин хайы-ынчаар бирээзинин кады раны чедирген, өскези к ке онаашкан болуп тура

А.О. Бай-Тайга кожуунун ИС-тиң истекчизи, цияның лейтенантызы

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистин эргим, ынак кижилеривис — Чадаана көдээ сумузының даргазы, оглуус, акывыс, дунмавыс Доржу Эрес-ХОВАЛЫГНЫҢ база оон оглу, Бажың-Алаак ортумак шк өөреникчизи, чаптанчыг, чараш оглуус Айдыштын айыыл хенертен таварышкаш мөчээни-биле холбаштыр ханы каж илереткен болгаш сөөлгү орукче үдээринге моральдыг материалдыг дузаны чедирген Тыва Республиканың Чазааның Ш.В.Кара-оолга, Тываның Чазаанга, Тыва Республиканың сайыды В.Д.Кара-Салга, республиканың Оңза байдалдар агентти директору Н.М.Монгушка, Тыва Республиканың Чазааның Даг Чөөн-Хемчик кожуунда төлээзи Р.С.Сатка, Чөөн-Хемчик ко чагыргазына, кожуунун иштиги херектер килдингине, Кызыл Чөөн-Хемчик кожууннарның өөредилге килдистеринге, хоорайның чагыргазына, Чадаанада хуу арга-арыг, ыяш бүдүрү оон удуртукчузу А.Б.Ондарга, Чадаана хоорайда хоочуннар баж директору В.К.Кара-Монгушка, Чөөн-Хемчик кожуунун суму, чагырыкчыларына, Чадаана көдээ суму чагыргазына, сумуну ясли-садтар, эмнелге, клуб, библиотека коллективтеринге, Баж ортумак школазының 9,11 класстарының өөреникчилеринге, ада-иелеринге, Доржу Эрес-ооловичинин чоок эштеринге, курсчуларына, чаңгысклассчыларына, чассыг оглуус Айдыш Мариана Мөңгүн-ооловнага, оон ажылдап турары школазының тивинге, Кызылда, Чадаанада, Хорум-Дагда, Шемиде дөргүл-тивиске, Өвүр, Сүт-Хөл кожууннарда, Барлык сумуунда ку выска, төрелдеривиске, Бажың-Алаак ортумак школазының 197 доозукчулары М.Д.Ховалыгга, Г.А.Ондарга, З.С.Очур-оол өөрүвүске, чаңгысклассчыларыныска болгаш эгин кожа чаңгы чурттап чоруур акы-дунма эңерелдиг чонувуска сеткили четтиргенивисти илередип, күдүк базып мөгейдивис.

Хүндүткел-биле,

авазы Е.Ч. Ховалыг, кады төрөөн дунмалары, кы авазы, угбалары, акылары, хөй санныг төрелдери

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртөө 34 500 рубльдеп өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Кызыл кожуунун Кур-Чер ортумак школазының 2007 чылдың июнь 23-те **Алдынай Александровна БАДЫ-ХӨӨНҮҢ** адынга тывысканы 17 АА 0004473 аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

• Бодалдар дизии

Хоойлу күштүг, оон хергели оон-даа күштүг.

И.В.Гете.

Херээжен кижиге характер турбас, аныяанда харын чалбыштыг күзелдиг бооп болурла; оларны чуруп көргүзери ынчангаш чиик.

А.С.Пушкин.

Херээжен кижиге ыдыктыг; ынак херээжен эжиң ийи дакпыр ыдыктыг.

А.Дюма.

Күзел — бодалдарның адазы.

У.Шекспир.

Тергин дээр дайынчы кажан-даа ажынып хорадавас.

Лао Цзы.

Кижиге кандыг болур ужурлуг дээрзин чеже чугаалап кээр боор. Черле кижиге болур ужурлуг чүве-дир ийин.

Марк Аврелий.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; **КИЛДИСТЕР:** ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. **Тираж 6600.** Чагыг 75. Номерни парлаггаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ШЫН